

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0247

LOG Titel: Caput Vigesimalium Octavum. Saxum aquosum. Carang ayer. - Agt en Twintigste Hoofdstuk. De Watersteen

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

tæque istæ conchæ *Chamæ decumanæ* dictæ, quarum una pars feu concava dimidia pars aliquando a quatuor viris vix adtolli potest.

Sic quoque Coralliorum ramulos rupibus incretos inveni, sed haud longe a litore positos, & uti videtur, antiquis temporibus molles, ita ut undarum inpetus hæc frusta ibi dejecerit.

N. B. Horum saxorum etiam meminit *Valent.* in *India literata* pag. 509. binasque elegantes species delineavit *Tab. 9. fig. 1. & 3.* quas etiam habet *Beslerus* in *Museo suo Tab. 26.*

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

Saxum aquosum. Karang ayer.

Præcedenti saxo calcario adfines est saxum aquosum, quod ingentia sunt tubera, sed non adeo angulosa, plerumque instar frustorum abruptorum, saxosa quidem, sed fistulosa penitus, & referta penetrantibus tubis. Hi tubi non tam recti, rotundi, & concavi sunt quam in *Halcyonio rubro supra Cap. 9. descripto*, sed qui irregulariter decurrunt per totam saxi longitudinem, plani & compressi, ac valvulis ubique distincti, ita tamen, ut aqua ubique perfluere possit.

Crescunt instar alius *Halcyonii* in litore anteriore non profunde sub aqua, laxè plerumque in arena, ac dein in litus projiciuntur, ubi cinerei sunt coloris & indurescunt, & ab inperitis pro saxo calcario habentur. Plurima pars levis est, ita ut aquæ innatet, licet frusta magnitudinem habeant capitis bovini. Alia sunt solidiora, duriora, & graviora, ac proinde aquæ vix innatant. Horum species quædam albissima est, regulariter per longitudinem tubulis distincta & striata, adeoque levis, ut pro saccharo spumoso haberetur.

Nomen. Latine *Saxum aquosum*, *Halcyonium* quoque album vocari possit, est enim saxum cito vegetans & crescens ex falsedine aquæ marinæ. Belgice *Watersteen*; Malaice *Karang ayer*.

Locus. Non copiose invenitur, hic & illic frustum unum alterumve saxo calcario mixtum, & in litus projectum.

Ufus ejus nullus notus est, excepto quod alba frusta saccharum spumosum referentia tanquam res raræ servantur, si pluviis prius aliquamdiu fuerint exposita, quum & elegantem albumque servant colorem. Est autem ingens error apud inperitos cæmentarios, qui hoc saxum aquosum habent pro supra memorato saxo calcario, uti & ab incolis sibi invicem mixta adportantur. Hoc autem saxum aquosum non valet ad muros, quum aquam marinam tamdiu recondit in tubis concavis, ita ut nunquam fere exsiccat.

In hac saltem Amboinæ regione antiquos muros jussi destrui, in quibus hæc saxa humida penitus erant. Majusque damnum adferunt, si in muris trabes vel postes tangant, quum putredinem cito causant, licet ex optimo sint *Syderoxylo*, quod vitium lignum hoc præter hanc causam habet, si inter ista calcaria saxa deponitur, quum non rite sint exsiccata, ad hoc vitium præcavendum dein excogitatum fuit lignum obducere lamellis plumbeis, quousque muros tangit, quod tamen non etiam successit, quum plumbum nullam exsiccat humiditatem.

Unde ulteriore examine compertum fuit, optimum esse, si lignum lateribus coctis & calce in muris extruatur, ita ut nullibi tangatur ab ullo albo, vel calcario vel aquoso saxo. Operæ pretium itaque est rite cognoscere hæc saxa, ut in extructionibus similia vitentur vitia & errores.

Alia porro inveniuntur saxa aquæ innatantia, cum hoc saxo aquoso non convenientia, sunt enim *Pumices*, qui ex ardentibus montibus tanta copia projiciuntur, ut instar minorum infularum in mari fluctuent, ubi ab aqua marina adeo circumvolvuntur, ut externe glabri sint, conchis aliisque rebus adeo concreti, ut

vix

gemeene Zundvloed, waar door terzelver plaatzen ook gevoert zyn, de groote en onbezuisde *schulpen Chamæ decumanæ* genaant, aan welkers eene helft of lege schaal zomtyds vier mannen op te tillen hebben.

Zoo heb ik ook takjes van de Kraalbomen, in de klippen vast gegroeit bevonden, dog die niet ver van strant stonden, en zoo 't schieen in oude tyden nog week waren geweest, zoo dat het geweld van de zeebaren deze stukken daar in heeft kunnen slaan.

N. B. Van deze steenen heeft ook gewag gemaakt *Valentyn* in zyn gelettert *Indie* pag. 509. en twee fraye soorten daar van afgetekent op de 9. *Plaat fig. 1. en 3.* welke *Besler* in zyn *Museum* op de 26. *Plaat* ook vertoon.

AGT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Watersteen.

Uit de maag schap van de voorgaande Kalksteen is mede dezen watersteen, zynde groote klompen, dog zoo boekig niet, meest als afgebrooken stukken, wel steenagtig, dog gants fistuleus, en vol doorgaande pypjes. Deze pypjes zyn zoo regt rond en bol niet gelyk aan 't bovenstaande *Halcyonium rubrum cap. 9. bejcbreeven*, maar lopen onordentelyk, egter door de gebeele lengte des steens gaande, zyn plat gedrukt, en over al met schotdeurjes onderscheiden. Zoodanig nogtans, dat het water over al zynen doorgang kan hebben.

Zy groejen als een ander *Halcyonium* op de voorste strant, niet diep onder water, meest los in het zant, en werden daar na op strant gedreeven, daar ze graauw en hart werden, en van de onervare voor Kalksteen aangesien. De meeste zyn ligt, zoo dat ze op 't water konnen dryven, al zyn de stukken zoo groot als een *Ossenkop*, andere zyn massiever, harder, en zwaarder, dierhalven op 't water kwalik dryvende. Een slag hier van is *spier-wit*, ordentelyk in de lengte met pypjes gestraalt, en zoo ligt, dat men 't voor schuim-zuiker zouden aanzien.

Naam. In 't Latyn *Saxum aquosum*, men mag het ook wel voor een *Halcyonium album* houden, want het is een schielijk groeiende steen uit de ziltigheid des zeewaters. In 't Duits *Watersteen*; in 't Malaice *Karang-ayer*.

Plaats. Men vindt ze niet veel, hier en daar een stuk onder den Kraalsteen, meest op den strant geworpen.

Gebruik. Daar van is niets bekend, behalven dat de schoone witte stukken, die het schuim-zuiker gelyken tot rariteiten bewaart werden, als men ze in den regen eerst ter degen laat uitverssen, wanneer ze ook schoon wit blyven, voorts is het een groot misverstant van de onervare *Metzelaars*, dat ze deze watersteen voor de bovenstaande kop of kalksteen aansen, gelyk ze ook van de Inlanders door malkander opgebracht werden. Want dezen watersteen gants niet deugt in eenige mueren, om dat by 't zee-water zoo lange in zyne holle pypen verborgen hout, ja schier nimmer opdroogt.

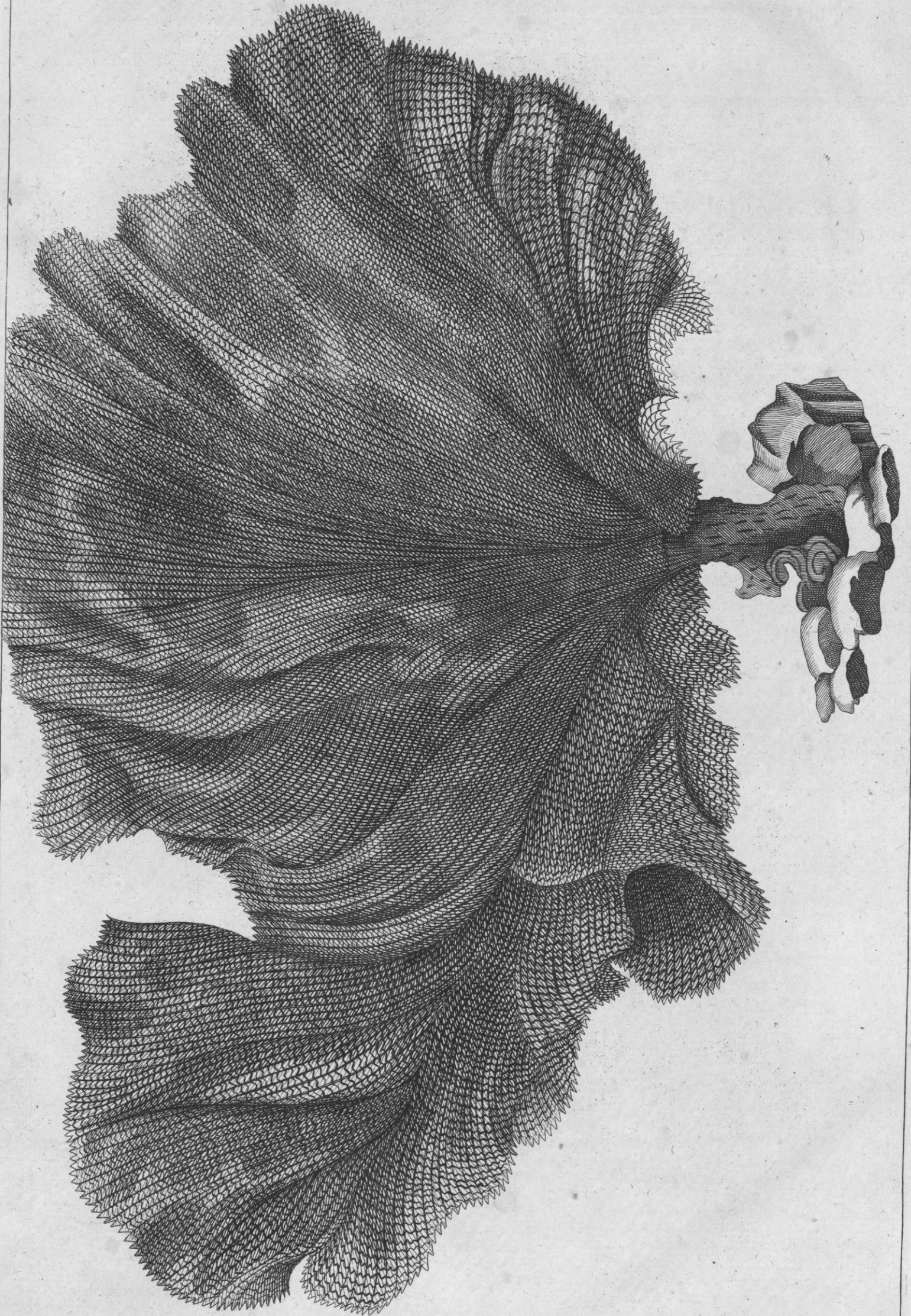
Inmers ik heb in de Amboinsche Quartieren oude mueren laten afbreken, en daar in deze steenen nog al vogtig gevonden. Nog meer schade doen ze, als zy in 't muerwerk eenige balken of stylen komen te raken, daar ze de verrotting zeer schielijk inbrengen, al zyn ze van 't beste yzerhout gemaakt, welk gebrek het hout, behalven dit overkomt, als het tussen de voornoemde Kraalstenen legt, die niet der degen uitgeverst zyn. Om dit kwaad voor te komen heeft men namaals gepraactiseert, het houtwerk met loode platen te bekleeden, zoo ver het in de muer komt, 't welk al mede niet gedeugt heeft, vermits geen loot eenige vogtigheid opdroogt.

Waar op men by nader speculatie nog best bevonden heeft, het hout met gebakken steenen en goede kalk in te metzelen, dat het nergens geraakt werde van eenig witten, nog kalk, nog watersteen. Het is dan de pyne waart dezen steen te leeren kennen, om in 't bouwen en metzelen diergelyke fouten niet te begaan.

Men vindt nog andere steenen, die op 't water dryven, met den voornoemden watersteen geen gemeenschap hebbende, want dat zyn anders niet dan *Pumices* of dryfsteenen, dewelke uit de brandende Bergen, zomtyts in zulke menigte uitgeworpen werden, dat ze als kleine Eilanden in zee dryven, daar ze dan 't zee-water zoodanig rolt, dat ze

van

vix dignosci possint. Tempore autem solidiores sunt, duri, & graves, quum fundum petunt, & peculiarem faxorum constituunt speciem.

N. B. De hoc etiam vide *Valent. Ind. Literat. pag. 509. No. 4. & Imperati Hist. natur. pag. 833. & 834.*

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

Basta marina. Basta laut.

Huc usque binæ primariæ plantarum marinarum descriptæ sunt classes, quarum prima mixtam habet ligni & saxi naturam, altera penitus saxosa est. Tertia jam superest, quæ utriusque nullam gerit naturam, sed spongiosa est, cujus quatuor modo describemus species, quum reliquæ ad has referri possunt.

Prima species est *Basta marina*, quæ extensa instar panni est planta, sed texturam habet crassissimam instar crassæ femique obsoletæ *Bastæ*, quæ species est panni rudis Indici cum Indigo tincti, coloris ex cæruleo nigricantis. Instar *Flabelli* extensa est, sed humida, & ad oras in multas inæquales lacinias distincta, fere instar foliorum *Socci*. Inferior ejus pars firma est, sed lacinia flaccidæ sunt, ipsiusque textura composita est ex multis cancellis, quæ oras gerunt acutas, & in medio pellucidæ sunt, crassitie vulgaris panni, sub aqua mollis & mobilis est instar folii, coloris obscure rubentis, sed supra aquam mox nigrescit, obscure rubens tamen color in cancellis detegi potest, si luci obvertantur. Supra aquam etiam exsiccatur firma, lacinias paululum convolutis, tota vero planta aliquando corrugatur, & lacinia fragiles sunt, in aqua vero macerata iterum mollescit & sese expandit, inferior pars crassissima est, ibique caudicem format brevem, qui spongiosa radice infixus est grumo minorum lapidum, ac proinde facile extrahitur.

Vulgo sesquipedem alta & lata est, aliquando regulares gerens lacinias, eleganter extensas, aliquando vero irregulares & intortæ sunt. Frustra quoque ejus sunt quinque pedes alta & lata, crassitie panni duplicis, quæque humida in aëre extenditur, adhaerentes vero & fissæ lacinia tum absconduntur & fissis ramentis arundinis *Bamboes* vel *Gabbæ gabbæ* extensæ servantur, donec sicca sit, tumque forma extensi pallii conquiri potest. Minores arbusculæ ita excinduntur, ut referant semi obsoletam tuniculam *Bastia*, manicis, & brevibus sinibus ornatam. Licet quam maxime exsiccata fuerit, pluvioso tamen tempore flaccidissima est, penetrantemque fundit odorem marinum, haud ingratum, & ad unguem odoratum adcedentem, carbonibus vero inposita magis adcedit ad odorem tostarum squillarum.

Nomen. Latine *Basta marina*; Belgice *Zee-basta*; Malaice *Basta laut*, quum cum nulla re melius quam cum isto rudi panno comparari possit.

Locus. In mari crescit ad profunditatem octo decemque orchiarum aquæ, potissimum in pufillis & convolutis lapillis, in quibus tamen amplam format radicem. Optima & maxima reperitur in sinu *Hatoewes* in *Ceramæ* ora boreali, circa parvas infulas in ejus sinu sitas.

Ufus ejus nullus apud incolas notus est, sed hæ arbusculæ tanquam res raræ servantur, magnæ vero lætæque instar pallii extensæ raro inveniuntur, unde & in magno habentur pretio.

Tabula Octogesima nona

Bastam exhibet *marinam*, quæ *Keratophyti*, seu *Flabelli marini* quoque species est, de quo vide *Cl. Boerhavi* Indicem, & *Besteri Museum*, ejusque *Tab. 24.*

van buiten effen werden, met schulpen en lankbalzen zoodanig begroeit, dat ze qualyk te bekennen zyn. Met 'er tyd werden ze massief, hard, en zwaar, wanneer ze zinken, en een byzonder slag van steenen maken.

N. B. Over deze Steen ziet mede *Valentyn* in zyn gelettert Indie pag. 509. No. 4. en *Imperatus* in zyn Historie der Natuur pag. 833. en 834.

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Zee-Basta.

Dus verre zyn twee Hoofdfeslagten van de zeegewassen beschreeven, te weeten eerstelyk die een gemengde natuur hebben van hout en steen, en ten tweeden die gants steenig zyn. Resteert het derde Hoofdfeslagt, 't welk geen van beiden is, maar een spongieuse natuur heeft, waar van wy maar vier soorten beschryven zullen, konnende de andere daar onder betrokken werden.

De eerste soorte is de *Zee-basta*, een uitgebreit gewas als een doek, dog zeer grof van geweeft, gelyk een halfsleete groove *Basta*, zynde een slag grof linnen in *Indiën*, met *Indigo* zwart-blaauw geverft. Het staat uitgebreit als een wajer, dog vogtig, en aan de kanten in veele ongelijke lappen gesneden, schier als de bladeren van den boom *Socum*. Het onderste deel is styf, maar de lappen zyn slap, zyn geweeft is gemaakt van veele ruitjes, die scherpe kanten hebben, en in de midden doorschynend zyn, in de dikte van ordinaris linnen, onder water is het week, en beweegelyk als een blad, donker-rood van couleur, maar boven water besterft het terstont zwart, of men kan de donker roode couleur nog beter bekennen in de ruitjes, als men 't tegens den dag bout. Boven water droogt het ook styf op, rollende de lappen wat in malkander, maar het gebeele gewas krimt zomtyts t'zamen, en de lappen werden bryzelig. Egter in water gedoopt, werd het wederom week, en laat zig uitbreiden, beneden is het op 't dikste, formeert een korten stam, die met een spongieuse wortel op gruis van kleine stenen gevestigd is, en aierhalven ligt uitgetrokken werd.

In 't gemeen is het anderhalve voet hoog en breed, zomtyds met geschikte lappen, die mooi uitgebreit staan, zomtyds loopen ze gekrult door malkander. Men vindt 'er ook stukken, vyf voeten hoog en breed, in de dikte van dubbelt laken, die men nat zynde, op een plank uitbreidt, de aanhangende en meest gescheurde lappen afsnyt, met gespleete *Bamboezen* of *Gabbæ gabbæ* uitgestrekt hout, tot dat het opdroogt, zoo kan men de gedaante van een uitgebreide mantel daar uit krygen. De mindere boompjes snyt men zoodanig uit, dat ze een half sleeten *Bastas* rokje met zyn mouwen en korte schootjes verbeelden. Al is het nog zoo zeer gedroogt, zoo werd het in de regen *Moesson* even wel zeer slap, en geeft een sterken zee-reuk van zig, niet onaangemaam, maar na *Unguis odoratus* trekkende, dog op koolen trekt 't meer naar gebrande *Garnalen*.

Naam. In 't Latyn *Basta Marina*; in 't Duits *Zee-basta*; in 't Maleits *Basta laut*, om dat het met niets beter dan met die soorte van grof linnen kan vergeleken werden.

Plaats. Het groeit in zee, op agt en tien vadem waters, meest op kleine en t'zamengeroldæ stenen, daar op het egter een breeden wortel formeert. Het beste en grootste vindt men in de bogt van *Hatoewe* op *Ceram's Noord-kuste*, omtrent de kleine *Eilanden* in deszelfs bogt gelegen.

Gebruik. Daar van is by de *Inlanders* nog niets bekend, werden aierhalven de boompjes tot rareiteiten bewaart, dog de groote breede mantels werden zelden gevonden, en aierhalven in exstime gehouden.

De negen en Tagtigste Plaet

Vertoont de *Zee-basta*, welke ook een soort is van de *Keratophyton*, ofte *Zeerwajer*, waar over ziet *Boerh. Index H. L. Bat.* en het *Museum* van *Bester* op de 24. *Plaet*.